

ZAŠTO MAJOR JACK NIJE MOGAO DORUČKOVATI?

Hikmet KARČIĆ

UDK 341.485(497.6=163.4*3)"1941/1945"
94(497.6 Višegrad)"1941/1945"

SAŽETAK: U oktobru 1943. godine, Višegrad je zauzet od strane Jugoslovenske vojske u otadžbini (JVuO) poznatije kao "četnici". Nakon pada grada, veći dio bošnjačkog civilnog stanovništva kreće u zbjeg prema Sarajevu. Ostatak civila ubijen je u masovnom pogubljenju od strane četnika. Cilj ovog rada je da predstavi do sada nepoznate činjenice o ulozi savezničkih oficira u ovoj operaciji te da se rasvijetle događaji iz oktobra 1943. Okupacija Višegrada kao i zločini počinjeni biće sagledani kroz četiri gledišta: Krvava ćuprija na Drini autora Mustafe Sućeske; Izvještaj "Misija Mihailoviću" Alberta Stieza, odlomak Četnički pohod na istočnu Bosnu ("Treći Račićev ustanak") autora Save Pređe te Srbi protiv Vermahta autora Miloslav Samardžić. Na ovaj način nastojali smo sagledati bošnjačku, savezničku, jugoslovensku i srpsku verziju pada Višegrada i zločini koji se potom počinjeni.

Ključne riječi: Višegrad, Bošnjaci, Drugi svjetski rat, genocid

Sredinom 1943. godine savezničke vojske poslale su svoje oficire u Jugoslaviju kako bi pomogli u borbi protiv NDH i nacističkog Wehrmachta. Oficiri su poslani u štab Jugoslovenske vojske u otadžbini (JVuO), popularnije poznati kao četnici i u štab Narodno-oslobodilačkoj vojsci odnosno Partizana. Britanski general Charles Douglas Armstrong priključio se štabu Generala Draže Mihajlovića dok je brigadir Fitzroy Maclean poslan u štab NOV. Neko-liko drugih britanskih i američkih oficira naknadno se priključilo ovim vojskama. Njihov zadatak bio je da pomognu pri borbama protiv NDH i Wehrmachta, učestvuju u sabotazama te da ujedno prate njihove anti-njemačke gerilske taktike. Armstrong i drugi saveznički oficiri bili su iskusni oficiri sa bogatim vojnim iskustvom ali bez velikog znanja o historiji i prilikama u Jugoslaviji. Strani Oficiri pri štabu JVuO bili su oduševljeni egzotičnim izgledom i taktikama JVuO. Armstrong je lično bio prisutan

u JVuO sve do 1944. nakon čega je prekomandovan u Poljsku padobransku brigadu.

Jedan oficir koji je također bio prisutan pri štabu JVuO bio je Amerikanac Albert Seitz. Seitz i Armstrong učestvovali, su između ostalog, i u vojnoj operaciji zauzimanja Višegrada u oktobru 1943. godine. Višegrad je od 1941. do 1943. godine bio u okruženju JVuO snaga koje su vršile masovne zločine u okolnim bošnjačkim selima, zbog toga je sam grad Višegrad bio prepun muhadžira iz okolnih sela i muhadžira iz Pribojskog sreza. U tom periodu je u samom Višegradu bila italijanska vojska, manji broj domobrana te višegradska muslimanska milicija. Italijanska vojska služila je kao neka vrste čuvara mira ali im je uloga bila slična holandskom Dutchbat-u u Srebrenici 1995. godine. Nijemo su posmatrali zločine nad Bošnjacima i često su saradivali sa četnicima. Kapitulacijom Italije u septembru 1943. godine, intenziviraju se upadi četnika u Višegrad

da bi konačno taj grad pao u četničke ruke 5. oktobra 1943. godine.

Američka Centralna obavještajna agencija (CIA) je 2007. godine deklasifikovala izvještaj oficira Seitzu u kojem on između ostalog opisuje zauzimanje Višegrada. Izvještaj pod naslovom "Misija Mihajloviću" napisan je po povratku iz misije i opisuje Seitzovu šestomjesečnu misiju kod Mihajlovića. Prilikom ulaska u Višegrad, Seitz navodi sljedeće:

"Nakon miniranja mosta kod Višegrada, odustali smo od napuštanja terena. Prišli smo mjestu jecanja koje smo čuli i našli malog dječaka od četiri godine kako luta na obali. On je bio očajnički umoran, mršav i gladni. Koža na bosim nogama gulila mu se od višednevne vlažnosti. Visoko na obali bio je mrtav čovjek, po izgledu musliman. Jack je uzeo jednog dječaka pokrivajući ga sa svojom kabanicom. Dali smo mu koru kukuruznog hljeba koje je halapljivo pojeo. Postepeno – kad se njegova tjelesna toplina vratila – on se opustio i spavao sa savršenim povjerenjem. Na povratku u Višegrad,

brigadir ga je dao ženi vlasnika naše gostione. Postoji toliko onih bez krova nad glavom u ovoj mizernoj zemlji. Oni nemaju politiku, a ipak oni su budućnost zemlje.”¹

Prilikom pada Višegrada, malobrojna jedinica Wermahta povlači se prema Rogatici. Ubrzo nakon njih lokalno bošnjačko stanovništvo, muhadžiri iz Pribojskog sreza te lokalna muslimanska milicija formirali su kolonu koja se kroz šumu probija prema Rogatici znajući da će biti pobijeni ukoliko ostanu u Višegradu. Nekoliko hiljada civila preko planine Sjemeć pokušava da se probije do Rogatice a onda preko Sokoca do Sarajeva. JVuO priprema zasjedu na sjemećkom polju gdje je veliki broj civila u ovoj koloni pobijen. Jedna jedinica muslimanske milicije iz Sandžaka predvođena Kahrom Šumanom iz Priboja, koja je u tom trenutku u Rogatici, saznajući za dugu kolonu muhadžira kreće prema Sjemeću kako bi ih zaštitila od JVuO.

Seitz je u tom trenutku u Višegradu i nije upoznat sa zasjedom na Sjemeću. Seitz, slušajući priče o ustaškim zločinima nad Srbima, na neki način je pokušao opravdati četnička zlodjela nazivajući ih osvetom.

On u svom izvještaju² opisuje rezultate zauzimanja Višegrada:

“Mi smo ubili oko 350 Nijemaca i ustaša dok su mnogi civili bile žrtve smrtonosne unakrsne vatre. Oko 150 neprijateljskih vojnika pobjeglo je prema visokim planinama. Mnogi su pronađeni i ubijeni od strane četnika, koji sa slikom svojih voljenih ubijenih pred njihovim očima od strane istih ljudi nisu imali milosti.”

Savo Pređa u svojoj knjizi³ daje detaljniji pregled napada i zauzimanja grada:

“Nijemci su se povukli iz Višegrada cestom preko Sjemeća prema Rogatici. Četnici su ih propustili bez borbe, iako su bili posjeli sve visove

oko ceste. Domobrani i ustaše su se probijali prema Rogatici i sa njima građani Višegrada. Četnici su ih dočekali kod Osojnice, Kočarima, Liješke i Sjemeća. Vođene su oštre borbe. Četnici su razbili domobrane i zarobili zapovjednika Višegrada satnika Predojevića sa još nekoliko oficira i cijelu satniju domobrana. Kolone muslimanskog stanovništva koje su išle cestom štitila je milicija, uspjele su da prođu prema Rogatici, ali je narod koji se povlačio preko Osojnice i Kočarima, nastradao je u putu od četnika koji su većinu pobili. U Višegradu su četnici počeli masovni pokolj muslimanskog naroda koji je ostao u gradu. Klali su i ubijali sve odreda. Palili su i pljačkali muslimanske kuće. Po ulicama, od Rzave do Drine, ležali su leševi žena i djece. Najveći pokolj je bio na drinskom mostu, gdje su četnički koljači doveli cijele muslimanske porodice, pa ih po redu ubijali i bacali u mutnu Drinu. Prema nekim podacima u tom pokolju je stradalo oko 1.000 stanovnika Višegrada.”⁴

Ubrzo Seitz odlazi u pravcu Rogatice da učestvuje u miniranju mosta i vraća se nakon nekoliko dana u Višegrad. U nedjelju 10. oktobra svjedoči zločinu na ćupriji Mehmed-paše Sokolovića:

“Probudili smo se u nedjelju ujutro glasnim naricanjem. Pogledom kroz prozor video sam ženu koju četnici vode preko mosta i ubrzo nakon toga čuo se pucanj. Mi smo se obukli i izašli. Središte mosta bila je doslovno pokriveno osušenom krvlju i ženskim cipelama. Čak i štaka nagoveštava na klanje srpskih seljana od strane ustaša i Nijemaca za vrijeme napada, kao i neke vjerovatnim ubijanjem od strane bijesnih Srba koji su pretrpjeli još veći gubitak svojih srodnika. Rečeno mi je da je ta žena bila supruga jednog od pobjeglih ustaških vođa, ali to još I dalje ne opravdava njeno ubistvo. Posmatrao sam otprilike pedeset mrtvih tijela muškaraca, žena i djece, na obali ispod mosta, i prebrojao sam

dvadeset dva tijela u rijeci. Prošli smo na drugu stranu i vidjeli muslimanku staru oko sedamdeset godina, kako je vojnici vode preko mosta. Bili smo užasnuti vidjevši vojnika kako je dovodi do središta mosta, odakle su je bacili u rijeku i opalili dva hica u nju dok je padala u brzu rijeku. Požurili smo – u štab, prijavili smo ubistvo i vojnici koji je počinio ubistvo odmah je strijeljan. Ubrzo je jedan drugi vojnici pogubljen zbog pljačke. Major Jack nije mogao da doručkuje.”⁵

Savo Pređa potvrđuje ovaj događaj:

“U zauzeti Višegrad ušao je pobjedonosno Draža Mihailović sa svojom pratnjom i sa engleskom i američkom vojnom misijom. Htio je da pokaže savezničkim oficirima zauzeti Višegrad, ali je prizor na koji su naišli bio stravičan. Leševi poubijanih građana ležali su po ulicama. Nekoliko srpskih porodica je izašlo pred Engleze, pa su ih molili da se stave u zaštitu Muslimana. Engleski oficiri su se zgražavali nad zločinima koje su izvršili četnici, pa su protestovali kod Draže i njegovih komandanata. Draža, da bi pokazao kako je on protiv takvog nasilja, izdao je naredenje da se kazne svi koji su klali i ubijali muslimanske žene i djecu. Njegova pratnja je, na djelu zločina, uhvatila maloga Filipovca, dječaka od 14 godina, i strijeljale ga pred engleskim oficirima. Na tome se i završilo Dražino kažnjavanje četnika za pokolje u Višegradu. Četnici su nastavili sa nasiljem.”⁶

Miroslav Samardžić zanemaruje bošnjačke žrtve odnosno skoro nikako ih i ne spominje. On u svojoj knjizi obrađuje “Bitku za Višegrad” i “Boj na Sjemećkom polju” koje predstavljaju kao velike vojne pobjede četnika.

Na jednom mjestu citira izvještaj četničkog potpukovnika Zaharije Ostojića:

“U samom Višegradu bilo je samovoljnog ubijanja, paljenja i pljačke i pored moje stroge zabrane, ali su vojnici bili ozlojeđeni zato što je turska

¹ Albert B. Seitz, “Mission To Mihailovic”, OSS – SSU – CIG EARLY CIA DOCUMENTS VOL. 5, str.24, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/OSS%20-%20SSU%20-%20CIG%20EARLY%20CIA%20>

DOCUMENTS%20%20VOL.%205_0015.pdf

² Ibid, str. 17.

³ Pređa, Savo (1971). “Četnički pohod na istočnu Bosnu (“Treći Račićev ustanak”)", 307-309, *Istočna Bosna u NOR-U*

– *Sjećanja učesnika*, Knjiga 2., Beograd: Vojnoizdavački zavod.

⁴ S.Pređa, str. 307-308.

⁵ A.Steiz, str. 19.

⁶ Ibid, str. 308.

*Albert Steiz (lijevo) sa Dražom Mihailovićem (desno)
u okolini Višegrada, oktobar 1943. godine.*

milicija tri dana pre našeg napada, po odobrenju Nemaca, izvršili ispad iz Višegrada i zapalili sela Velji Luk, Sase i Halige i poubijala gde god je koga našla živog.”⁷

U drugom dijelu opravdava zločine koje slijede:

“Kada se nemački i hrvatski izvještaji savne sa citiranim četničkim, američkim i britanskim izvorima, dolazi se do zaključka da je u Višegradu najviše gubitaka imala muslimanska milicija. Ona je bila najbrojnija, ali i najmotivisanija, znajući šta je čeka zbog prethodno počinjenih zločina.”⁸

Kratkotrajno prisustvo Seitzsa i Armstronga u Mihajlovićevom štabu, te nepoznavanje lokalne historije, doveli su do toga da su oni posmatrali četnike Draže Mihailovića kao neku vrste posljednjih Mohikanaca koji se bore protiv Vermahta. Njihova sjećanja na službu u JVuO upotrijebljena je od strane pro-četničkih historičara, s tim da namjerno izostavljaju Seitzovo i Armstrongovo svjedočenje o zločinima.

Partizani su uspjeli zauzeti Višegrad 13. oktobra. Ješo Pešić, pripadnik 27. Majevičke NOU Brigade navodi prizore koje su zatekli prilikom ulaska u grad: “Borci brigade zatekli su po izgorjelim kućama, dvorištima, i jarugama, na stotine ubijenih žena, djece i staraca, koji se nisu sklonili ispred četničkih koljača. Oni su svoje žrtve polijevali gasom i benzinom, a zatim ih žive spaljivali, drugim su rezali pojedine dijelove tijela.”⁹

Masovni zločini počinjeni u Višegradu tokom Drugog svjetskog rata od strane JVuO jedan su od najbrutalnijih u Bosni i Hercegovini. Ujedno, kako navodi Milan Radanović u svojoj knjizi *Kazna i zločin: Snage kolaboracije u Srbiji. Odgovornost za ratne zločine (1941-1944) i vojni gubici (1944-1945)*, Beograd, Rosa Luxemburg Stiftung, 2015: “Propartizanska istoriografija nije registrovala zločine JVuO u Višegradu u oktobru 1943. godine. Jer je prećutkivala da su snage Draže Mihailovića zauzele grad od

nemačkih i snaga NDH, čime je prećutan i jedan od najmasovnijih zločina JVuO nad civilima. Pročetnička historiografija prećutkuje zločine nakon ulaska JVuO nad civilima.”

Poslije Drugog svjetskog rata, zločini nad bošnjačkim civilima bila je tabu tema. Kolektivno pamćenje na ove zločine ogledao se kroz priče preživjelih na usmenim predanjima. Nekoliko tema bio je zajednički indikator među većinom Bošnjaka: četnički zločini u i oko Višegradu 1941-1943; saradnja italijanske okupatorske vojske i četnika; jako loši životni uslovi i glad u gradu tokom opsade te veliki pokolj civila na Sje-meću i zasjede koloni civila koja se pokušavala probiti do Sarajeva. Nažalost, do sada ova tema nije bila predmet istraživanja i veoma mali broj kredibilnih svjedoka postoji. Jedinu moguću način da se otkrije djelić istine je kroz dokumentaciju koja je i dalje neistražena. Ovo ostaje na budućim istraživačima da to učine.

⁷ Samardžić, Miroslav (2011). *Srbi protiv Vermahta: Nepoznata nemačka dokumenta*, Beograd: NIP Pogledi d.o.o, str. xxx, [https://books.google.ba/books?id=0b81CwAAQBAJ&pg=PT5&clpg=PT5&dq=Srbi+protiv+Vermahta&source=bl&ots=ISOUFhNv3L&sig=m4rju6--iNkNx9SO5aObu-8SUpmM&chl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwjlvM7w85PRAhVTFMAKHRLTAycQ6AEIRTAK#v=](https://books.google.ba/books?id=0b81CwAAQBAJ&pg=PT5&clpg=PT5&dq=Srbi+protiv+Vermahta&source=bl&ots=ISOUFhNv3L&sig=m4rju6--iNkNx9SO5aObu-8SUpmM&chl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwjlvM7w85PRAhVTFMAKHRLTAycQ6AEIRTAK#v=onepage&q=vi%C5%A1egrad&f=false)

[onepage&q=vi%C5%A1egrad&f=false](https://books.google.ba/books?id=0b81CwAAQBAJ&pg=PT5&clpg=PT5&dq=Srbi+protiv+Vermahta&source=bl&ots=ISOUFhNv3L&sig=m4rju6--iNkNx9SO5aObu-8SUpmM&chl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwjlvM7w85PRAhVTFMAKHRLTAycQ6AEIRTAK#v=onepage&q=vi%C5%A1egrad&f=false)

⁸ Ibid.

⁹ Citirano u Kljun, Ibrahim (1996). *Višegrad: Hronika genocida nad Bošnjacima*, Zenica: KDB “Preporod”.

الموجز

لماذا عجز الرائد جاك عن تناول فطوره؟

حكمت كارتشيتش

في أكتوبر سنة ١٩٤١م، احتلت القوات الوطنية اليوغوسلافية المعروفة بعصابات التشيتنيك مدينة فيشيغراد، مما اضطر الجزء الأكبر من سكانها البشانقة إلى النزوح عنها باتجاه سراييفو، أما من بقي فيها من المدنيين فكان مصيرهم الموت بأيدي قوات التشيتنيك في مجاز جماعية. إن الهدف من هذا البحث هو نزع اللثام عن الحقائق الخفية حول دور ضباط الحلفاء في هذه العملية وتسليط الضوء على أحداث أكتوبر ١٩٤١م، بحيث تتم دراسة احتلال فيشيغراد والجرائم المرتكبة فيها من أربعة رؤى: «الجسر الدامي على نهر درينا» للكاتب مصطفى سوتشيسكا؛ وتقرير «بعثة ميهايلوفيتش» لألبرت شتايز؛ وفترة حملة قوات التشيتنيك على شرق البوسنة في كتاب «عصيان راتشيتش الثالث» للكاتب سافو بريجا؛ وأخيرا «الصرب قوة الدفاع الألمانية ضد (فيرماخت)» للكاتب ميروسلاف سامارجيتش. وبهذه الطريقة حاولنا دراسة روايات كل من البشانقة والحلفاء ويوغوسلافيا والتشيتنيك حول سقوط فيشيغراد والجرائم التي ارتكبت فيها بعد ذلك. الكلمات الرئيسية: فيشيغراد، البشانقة، الحرب العالمية الثانية، الإبادة الجماعية.

Summary

WHY MAJOR JACK
COULD NOT HAVE HIS BREAKFAST?

Hikmet Karčić

In October 1943, Višegrad was occupied by Yugoslav army in the Homeland (JVuO), better known as "Četniks". As the city was captured, the greater part of Bosniak population migrated, as refugees, towards Sarajevo. The remaining civilians were killed in a mass-slaughter committed by Četniks. This article presents some, until now unknown, facts about the role of allied army officers in this particular operation and sheds further light upon the events of the October 1943. The occupation of the city Višegrad and the crimes committed thereof shall be viewed from within four aspects: *Krvava ćuprija na Drini* (The bloody bridge on Drina) by the author Mustafa Sućeska, the Report *Misija Mihailoviću* (the Mission for Mihailović) by Albert Stiež, the chapter *Četnik's invasion of eastern Bosnia* (*The third uprising led by Račić*) by Sava Pređa and *Srbi protiv Vermabta* (Serbs against Wehrmacht) by Miloslav Samardžić. Thus we attempted to present Bosniak, allied, Yugoslav and Serbian perceptions of the event of the seizure of Višegrad and the crimes committed there.

Key words: Višegrad, Bosniaks, Second World War, genocide captivity